

Riigikohtu arvamus karistusseadustiku muutmise ja sellest tulenevate teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu kohta (muudatused seoses ennetähtaegse vabanemise, kriminaalhoolduse ja oportuuniteediga)

I

Eelnõuga plaanitakse menetlusbürokratia ja kohtute koormuse vähendamiseks ning kriminaalhoolduse paindlikumaks korraldamiseks kiirkorras – s.o ilma VTK ja sisulisema analüüsita – muuta mh kinnipeetavate tingimisi ennetähtaegse vanglast vabanemise võimalusi. KarS § 76 lg-te 1¹ ja 2¹ ning § 76¹ lg 2 lisamisega sätestatakse tähtajad, millal kinnipeetav vabaneb vangistuse kandmise lõpufaasis (kuriteo täisealisena toimepannud isik sõltuvalt kuriteost 2/3 või 3/4 vangistuse ärakandmise järel, alaealisena kuriteo toimepannud isikud varem) ennetähtaegselt üldjuhul n-ö automaatselt. Nn kaitseklauslina nähakse ette kohtu võimalus keelata kinnipeetava selline automaatne ennetähtaegne vabastamine.

Ettepaneku tegemise õigus *keelata* kinnipeetava ennetähtaegne vabastamine on eelnõuga antud vanglale ja prokuratuurile (KrMS § 426 lg 2¹ ja VangS § 76 lg 8). Sellise ülesande panemine kahele asutusele ilma täpsemalt piiritlemata, mis olukorras ja alustel ettepanek kohtule teha, võib päädida sellega, et ettepanekut *jätta kinnipeetav vabastamata* kohtule ei esitatagi ning vanglast vabastatakse isik, kelle vabastamine ei ole kooskõlas vangistuse eesmärkidega või kes kujutab jätkuvalt ohtu ühiskonnale.

Seletuskirjas nenditakse õigesti, et prokuratuuri ülesanne ei ole tegeleda karistuste täitmisega, mistõttu tuleks põhjalikult kaaluda, kas prokuratuurile sellise iseseisva õiguse andmine on otstarbekas. Praegusest menetluspraktikast ennetähtaegse vabastamise ja vabastamata jätmise asjades, mis Riigikohtusse kaevatakse, nähtub, et prokuratuuril on selles menetluses üldjuhul formaalne roll. Välja arvatud üksikud erandid, piirdub prokuratuur üldsõnaliselt vangla seisukohaga nõustumisega. Kuigi üksikjuhtudel võib prokuratuuril olla parem teadmine ennetähtaegse vabastamisega kaasnevatest riskidest, saab vanglale panna kohustuse vabastamise menetluses prokuratuuriga konsulteerimiseks – kas alati või teatud tingimuste esinemisel – ka seaduse alusel kehtestatava õigusaktiga. Lisaks on vajadusel võimalus prokurör kohtus ära kuulata. Prokuröri kaasamise võiks sõltuvalt asjaoludest otsustada vangla või kohus omal algatusel (vt ka KrMS § 432 lg 3³, mis võib vajada muutmist).

Normitehniliselt ei ole ennetähtaegsest vabastamisest keeldumise aluseks olevaid asjaolusid selgelt seotud KarS § 76 lg-ga 4 (algab sõnadega *tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamise otsustamisel*). Muu hulgas soovitame kaaluda ennetähtaegse vabastamise keelamise keelendi asemel vabastamata jätmist.

Märgime, et eelnõu seletuskiri ei kajasta sõnagagi sellise eelnõukohase vabastamist keelava kohtu otsustuse vaidlustamiskorda, pidades siinjuures silmas ka seost Riigikogu menetluses oleva eelnõuga [560 SE](#).

Seletuskirja kohaselt ei kaasne seaduse jõustumisega vajadust muuta rakendusakte. Kinnipeetava tingimisi enne tähtaega vabastamise materjalide ettevalmistamise korra (justiitsministri 12.08.2010 [määrus](#) nr 28) § 5 lg 1 kohaselt arvutab vangla kinnipeetava vanglasse vastu võtmisel ja teeb kinnipeetavale teatavaks karistuse täieliku ärakandmise korral vanglast vabanemise kuupäeva, samuti ka kuupäeva, millal kohtul tekib õigus otsustada tema tingimisi enne tähtaega vabastamine (elektroonilise valvega või ilma). Eelnõukohaste muudatuste tegemisel tuleks ette näha, et vangla arvutab ka kinnipeetava KarS § 76 lg-tes 1¹ ja 2¹ ning § 76¹ lg-s 2 sätestatud tähtajad. Vastasel juhul võib jääda kohtu kohustuseks iga kord, otsustades kinnipeetava vabastamise üle KarS § 76 lg 1 p-s 2, lg 2 p-s 2 ja § 76¹ lg 1 p-s 2 sätestatud tähtaegadel, hakata hindama, kas järgmine vabanemise võimalus oleks KarS § 76

Ig-tes 1¹ ja 2¹ ning § 76¹ Ig-s 2 nimetatud tähtaegadel, ehk kas juba tuleb ette kindlaks määrata kinnipeetava vabanemise puhuks kontrollnõuded ja kohustused. See omakorda suurendaks kohtu töökoormust.

II

Eelnõukohase seadusega tehakse KarS-s, KrMS-s, VangS-s ja KrHS-s muudatused, millega antakse kriminaalhooldusametnikele võimalus kujundada kriminaalhooldusaluse katseaega rohkem tema vajaduste ja käitumise järgi ning reageerida paindlikumalt katseaja ja käitumiskontrolli tingimuste rikkumistele.

Plaanis on anda kriminaalhooldusametnikele õigus kriminaalhooldusaluse nõusolekul talle kohtu määratud kohustusi *muuta, asendada* või *lisada*. Kohustuste tühistamine, katseaja pikendamine või lühendamine ning vangistuse täitmisele pööramine jääb endiselt kohtu ainupädevusse.

Seletuskiri nendib, et „[l]uuakse võimalus, et süüdlase nõusolekul saab kriminaalhooldusametnik kohustusi muuta, asendada või lisada, mis vähendab nn automaatse ennetähtaegse vabastamise puhuks etteulatuvalt kohustuste määramisel kohtu võimalikku muret valede kohustuste panemisega“. Õiguslikult on äärmiselt küsitav kriminaalhooldajale antav õigus eirata täitmiseks kohustuslikku kohtulahendit (KrMS § 409). N-ö valede kohustuste panemise tõenäosus ehk pandud kohustuste muutmise vajadus on ilmselt aktuaalne kõigis ennetähtaegse vabastamise etappides.

Senist kriminaalhoolduse praktikat analüüsides oleks võimalik kujundada seisukoht, kas ja kuidas kohus kriminaalhooldaja ettepanekul juba katseaja tingimusi määraates saaks jätta kriminaalhooldajale vajaliku valikuruumi. Seletuskirja mõnda näidet kasutades: kui kohustuseks on alkoholi biomarkeri testi tegemine üks kord poole aasta jooksul, aga seda oleks vaja teha sagedamini, siis võiks kohtulahendiga määrata testi tegemise kohustuse nt vähemalt kord poolaastas või kriminaalhooldusaluse nõusolekul sagedamini; kui kohus on pannud kohustuse käia psühholoogi vastuvõttudel, kuid pärast esimest vastuvõttu selgub, et vaja oleks hoopis psühhiaatri abi, võiks kohustus olla algusest peale sõnastatud viisil, et psühholoogi soovitusel on hõlmatud ka psühhiaatri juures käimine. Sama põhimõtet oleks piisavalt läbi mõeldes võimalik rakendada ka kohustuste asendamise vajaduse olukorras. Kriminaalhoolduse paindlikumaks muutmise sisulist poolt seletuskiri praegu põhjalikumalt paraku ei kajasta, mis teeb seetõttu raskemaks ka eelnõu kohta arvamuse andmise.

Eelnõu sisaldab ka KarS § 75 lg 1 muudatust, mida põhjendatakse järgmiselt: „Lisaks muudetakse KarS § 75 lõike 1 sissejuhatavat lauseosa ning KarS § 75 lõiget 3 selliselt, et ka kohus saaks paindlikumalt läheneda käitumiskontrollile allutatud süüdlasele kontrollnõuete määramisel. Kui siiani on saanud kohus valida individuaalselt kohustusi ja on pidanud määrama kõik KarS § 75 lõikes 1 nimetatud kontrollnõuded, siis muudatuse tulemusel on võimalik lähtudes konkreetsest isikust teha kontrollnõuetest valik.“ Sellega kontrollnõudeid (KarS §75 lg 1) puudutava muutmisevajaduse selgitused piirduvad, toodud pole ühtegi asjakohast näidet, rääkimata eelnõuga kaasneda võivatest mõjudest. Seetõttu jääb õhku küsimus, et millest lähtudes kohtud muudatuse jõustudes peavad hakkama uut praktikat kujundama, kas vajalik on kohtunike eelnev koolitus või piisab nt juhendmaterjali koostamisest jne.

Lisaks ei nähtu seletuskirjast, kas on mõeldud võimalusele anda kriminaalhooldusametnikule õigus tühistada tema enda poolt kriminaalhooldusalusele (nimetatu nõusolekul) määratud täiendavaid kohustusi. Kui eelnõu seletuskirja järgi on kriminaalhooldusametnikule laiemate õiguste andmise üheks sihiks kohtute töökoormuse vähendamine, siis jättes üksnes kohtule võimaluse tühistada kriminaalhooldusametniku poolt määratud kohustusi, ei leia see eesmärk

maksimaalset ärakasutust. Ühtlasi puudub põhjus, miks kriminaalhooldusametnikul ei võiks olla pädevust tühistada ta enda määratud kohustust, kui kohustuse vajadus ära langeb.

Ülevaatamist ja ühtlustamist vajab KarS § 69 lg 6, § 69² lg 9, § 74 lg 4, § 76 lg 7, § 77 lg 3¹ ja § 87 lg 4 sõnastus osas, mis puudutab kriminaalhooldusametnikule antavaid õigusi. Kui seletuskirja kohaselt antakse kriminaalhooldusametnikule õigus kriminaalhooldusaluse *kohustusi muuta, asendada või lisada*, siis osutatud sätted märgivad valdavalt ära vaid ametniku õiguse *kohustusi lisada*. Teisisõnu, eelnõu praegune sõnastus ei vasta täies mahus seletuskirjas sisalduvatele selgitustele ehk korrigeerida tuleb kas eelnõu või seletuskirja.

Eelnõuga laiendatakse kriminaalhooldusametniku pädevust mh õigusega allutada kriminaalhooldusalune tema nõusolekul elektroonilisele valvele (KarS § 69² lg 9, § 75 lg 2 p 9). Kehtiva elektroonilise valve täitmise ja järelevalve korra (justiitsministri 22.02.2007 [määrus](#) nr 1) § 2 kohaselt on kriminaalhooldusosakonna pädevuses vaid arvamuse andmine elektroonilise valve kohaldamise võimalikkuse kohta, elektroonilise valve täitmise tagamine ja elektroonilise valve täitmise üle järelevalve teostamine (p-d 1¹, 2 ja 3). Kuna tegemist on kriminaalhooldusametniku uue õigusega, siis peaks seletuskirjas seda põhjendama. Praegu ei ole seletuskirjas vastavat kommentaari või selgitust, kuidas ametniku poolt kriminaalhooldusaluse elektroonilisele valvele allutamine toimub või milline dokument saab sellisel juhul täidetavaks dokumendiks.

Eelnõu eristab KarS § 75 lg 2 p 11 alusel süüdlasele muu asjakohase kohustuse määramist, milline õigus on kohtu kõrval ka kriminaalhooldusametnikul, ja süüdlase ettepanekul talle KarS § 75 lg-s 2 sätestatud muu kohustuse määramist, mida võib teha ainult kohus (KarS § 75 lg 4). Seletuskirja kohaselt seisneb vahe selles, et p-s 11 on muu asjakohase kohustuse all silmas peetud kohustust, mis ei mahu mõne eelneva punkti alla, kuid on seotud kuriteo toimepanemise asjaolude ning süüdlase isikuga. Lõikes 4 on aga silmas peetud sellist kohustust, mille lisamise ettepaneku teeb süüdlane ise ja tegemist võib olla igasuguse kohustusega, mis ei pea olema seotud toime pandud teoga ega muul moel asjakohane (nt võib süüdlane pakkuda, et ta lubab hakata tegelema hommikujooksuga, veedab rohkem aega perega, viib korteriremondi lõpule vms). Eelnõu seletuskirjas puudub põhjendus, miks on KarS § 75 lg p 11 alusel õigus kohustust lisada ka kriminaalhooldusametnikul, aga KarS § 75 lg 4 alusel saab kohustuse määrata vaid kohus. Lisaks vajab KarS § 75 lg 2 p 11 keelelist toimetamist, kuna ei ühildu lõike 2 ülejäänud punktidega.

Pakutud muudatuste taustal vajab läbimängimist nt olukord, kus kriminaalhooldusametnik on kriminaalhooldusaluse nõusolekul kohustusi muutnud või lisanud, kuid kriminaalhooldusalune hiljem muudatusega ei nõustu, nt väites, et mõistis kriminaalhooldusametnikku või lisatava kohustuse sisu valesti, mistõttu andis eksliku nõusoleku. Kas ja millises menetluses saab kriminaalhooldusalune sel juhul talle pandud kohustusi vaidlustada?

Seletuskirjas tuleks ka üldisemas vaates selgelt kajastada seda, kuidas on tasakaalustatud ja kuidas kontrollitakse kriminaalhooldusametniku tegevust talle eelnõu kohase suurema pädevuse andmisel. Silma jäi seegi, et muudatuste põhjendused lähtuvad peaaesjalikult kohtute koormuse vähendamise eesmärgist, käsitlemata on aga muudatuste mõju vanglateenistusele (võimalik koormuse kasv, kriminaalhooldajate kohtade arv jmt).

III

Seletuskirja kohaselt on eelnõu eesmärk vähendada kohtute ja prokuratuuri töökoormust lahendite täitmisel. Selle eesmärgi saavutamiseks võiks täiendavalt kaaluda loobumist väärteo eest kohaldatud rahaträhi asendamisest aresti või üldkasuliku tööga (KarS § 72, VTMS § 211 ja TMS § 201).

Kui menetlusalune isik ei tasu talle kohtuvälise menetleja määratud või kohtu mõistetud rahatrahvi, nõuab selle sisse kohtutäitur täitemenetluse seadustikus ette nähtud korras (vt eeskätt TMS § 199 jj). Kehtiv õigus näeb aga lisaks ette, et kui täitemenetluses ei õnnestu rahatrahvi sisse nõuda, teeb maakohus sissenõudja avalduse alusel määruse rahatrahvi asendamise kohta arestiga või üldkasuliku tööga. Rahatrahvi asendamise arestiga või üldkasuliku tööga lahendab maakohus süüdlase osavõtul. Kohtusse kutsutakse süüdlase taotlusel kaitsja ning kuulatakse ära tema arvamus.

Sellised asenduskaristuse kohaldamise menetlused on küll enamasti lihtsad, ent neid on võrdlemisi palju ja need koormavad olulisel määral ennekõike kohtu tugistruktuure. Näiteks on nii mõnigi kord aeganõudev teha kindlaks süüdlase elukoht ja toimetada talle kätte kohtukutse ning saavutada tema kohtusse ilmumine. Ka kohtunike tööaja panustamine seda laadi küsimuste lahendamisele ei ole otstarbekas. Arvestagem sedagi, et väärteod on üldjuhul kergemad süüteod. Tasumata rahatrahve on uue väärteo toimepanemise korral võimalik arvestada isikule karistuse mõistmisel asjaoluna, mis räägib tugevalt aresti kohaldamise kasuks (kui uue väärteo sanktsioon selle ette näeb). Soovi korral on võimalik seadust täiendada ka nii, et kohus saaks isiku uut väärteoasja lahendades aresti või üldkasuliku tööga asendada tema varasemad tasumata rahatrahvid, kui nende täitmine ei ole aegunud. Sel juhul jääks aga ära suur hulk kohtumenetlusi, mille ainsaks sisuks on küsimus, kas isikule väärteo eest kohaldatud, kuid tasumata rahatrahv tuleb pärast edutut sundtäitemenetlust aresti või üldkasuliku tööga asendada või mitte. See annaks (maa)kohtute töökoormuse vaates tuntava kokkuhoiu.